

Vesna Muhvić-Dimanovski
Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

NEOLOGIZMI NA RAZMEDI JEZIČNE OTVORENOSTI I JEZIČNOGA PURIZMA

Postoje različite definicije neologizma – od onih koje tu jezičnu pojavu shvaćaju vrlo usko do onih koji u tu kategoriju ubrajaju svaku novu riječ, svako novo značenje pa čak i svaki novi morfem. Prema takvoj široj definiciji neologizma svaka je strana riječ koja se pojavi u nekome jeziku neologizam; neologizmi su, dakle, posljedica otvorenosti nekoga jezika i njegove spremnosti da prihvati nove riječi koje se “uvoze” zajedno s novim pojmovima. S druge strane, jezični purizam koji se često javlja upravo kao reakcija na (pre)velik priljev tuđica također generira neologizme; ti su neologizmi, međutim, građeni od domaćih sastavnica, ali su isto tako novina u jeziku. U prilogu će biti riječi o tome kako otvorenost prema stranim utjecajima jednako kao i strogo jezično čistunstvo pogoduju obogaćivanju jezika novim riječima, te na koji se način to odražava na sadržaj općih rječnika i rječnika neologizama.

1. Najsloženiji problem u određivanju onoga što jest neologizam a što nije, nedvojbeno je vrijeme proteklo od usvajanja neke strane riječi u jezik, ili njezinoga stvaranja ako se radi o riječi građenoj od domaćih elemenata. Na koji ćemo način utvrditi je li nešto dovoljno novo da bude proglašeno neologizmom? Odnosno, koliko godina ili desetljeća mora biti stara neka riječ a da bismo je mogli smatrati neologizmom? Na ta je pitanja vrlo teško odgovoriti i vjerojatno je svaki odgovor proizvoljno rješenje. Ako gledamo iz perspektive rječnika, odgovori će se pogotovo veoma razlikovati. Naime, i opći i specijalizirani rječnici, a ponajprije rječnici novih riječi, nastoje biti što suvremeniji, nastoje zabilježiti što veći broj neologizama. I dok se rječnici novih riječi obično ograničuju na vremenski strogo definirana razdoblja, opći jednojezični rječnici koji bilježe i stare i nove riječi pristupit će građi nužno na drukčiji način, bit će možda stroži u odabiru riječi koje će uvrstiti u rječnik. Barnhartovi rječnici novih riječi primjerice, (*A Dictionary of New English* kao prvi u nizu i ostali) ograničuju svoju leksičku građu na razdoblje od 1963. do 1972, nakon 1972. itd.; švedski rječnik *Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* također se ograničuje na četrdeset u naslovu navedenih godina. Gornja granica pritom, dakako, nije upitna; što se donje tiče, neki od rječnika novih

riječi navode godinu s kojom završava bilježenje neologizama u postojećim općim rječnicima¹. Imajući, međutim, na umu leksikografsku proizvodnju primjerice u Velikoj Britaniji ili Sjedinjenim Državama, jasno je da se stanje zadnjih godina bitno promijenilo s obzirom na sve češća nova izdanja pojedinih općih jednojezičnih rječnika. Stoga se u današnje vrijeme i u njima može naći mnoštvo zaista novih riječi i u tom se segmentu opći rječnici i rječnici neologizama često preklapaju.

2. Starost neke riječi vrlo je relativna: riječi nekoga jezika mogu biti veoma stare u tom jeziku, ali kada bivaju posuđene u neki drugi jezik, tretiraju se tamo kao neologizmi. Primjera takve vrste zaista je mnogo, a najočitiji su u današnje vrijeme možda neologizmi iz kineskoga, japanskoga ili nekih drugih – uvjetno rečeno egzotičnih – jezika u europskim jezicima. Posuđuju se riječi za – u Europi – potpuno nove pojmove kao što su *tai či*, *šarpei*, *reiki*, *tofu* ili slično, premda su to u kineskome ili japanskome stare riječi za isto tako stare pojmove. Jednako tako u hrvatskome se kao neologizam može tretirati i poneki talijanizam kao *maskarpone*, *tiramisu* ili *feragosto* koji u talijanskome sigurno nisu ništa novo, ali se u hrvatskome rabe tek u posljednje vrijeme; i mnogi se anglicizmi, premda potječu od starijih engleskih riječi, mogu smatrati neologizmima jer su iz sociolingvističkih razloga tek u novije vrijeme doživjeli širu uporabu u hrvatskome, primjerice *tajkun*.

U neologizme se jednako tako mogu ubrojiti i ponovno oživjele domaće riječi koje su zbog različitih razloga bile dulje vrijeme potiskivane ili zabranjivane za uporabu: premda stare po svojem postanku, one su ipak nove za mnoge generacije suvremenih korisnika, a u ranijim se rječnicima javljaju eventualno kao arhaizmi, često u potpuno drukčijem značenju.

Neologizmima možemo smatrati i mnoge stare domaće riječi i starije posuđenice koje su pod utjecajem nekoga stranoga jezika dobile novo značenje.

S druge strane, mnoge su riječi, mogli bismo reći, apsolutno nove: jednako u jeziku koji posuđuje kao i u jeziku u kojemu su stvorene. Takvih je riječi mnogo više u zadnjim desetljećima ovoga stoljeća nego što ih je bilo ranije zahvaljujući upravo nevjerojatnoj brzini kretanja informacija i podataka na zaista globalnoj razini. Riječi za nove pojmove koje se pojave primjerice u Americi, veoma brzo prodiru i u druge jezike zajedno sa samim pojmom. Dobra su ilustracija već toliko eksploatirani primjeri iz računalne terminologije, dakako, ima i mnoštvo drugih.

3. Pojavu o kojoj ovdje govorimo, dakle, stvaranje novih riječi, razni autori zovu različitim imenima. Spominju se termini *leksikogeneza*, *leksička kreacionost* i *neološka proizvodnja*.² Različiti su uzroci koji zahtijevaju leksičku

---

¹ Vidi *The Barnhart Dictionary of New English*, Bronxville 1973, str. 7.

² Usp. Picone 1996, str.3.

kreativnost ili bar pogoduju njezinome postanku. Kada govorimo o književnim vrstama, sasvim je jasno da se ondje radi ponajprije o estetskim potrebama koje diktira svojevrsan stil nekoga pisca. Takva konotativna neologija samo dijelom ulazi u područje općih neologizama kakve nalazimo u svakodnevnome govoru. Samo će neke od novih riječi koje je pisac stvorio za potrebe konkretnoga djela ući u opći jezik – broj takvih riječi prilično je malen: s jedne strane zato što jezik lijepo književnosti nije u toj mjeri pristupačan širemu čitateljstvu, s druge strane zato što se često radi o riječima koje su upotrijebljene jednom ili dva puta i pisac nije niti imao namjeru da se njihova uporaba proširi. Ipak se potencijal koji tu postoji ne može i ne smije u potpunosti zanemariti. Sasvim je druge naravi denotativna neologija: njoj pripadaju sve one riječi koje su potrebne da bi se imenovali novi pojmovi koji skoro svakodnevno naviru iz stranih i domaćih izvora. Jednim je dijelom ta vrsta neologije pokrivena stranim riječima koje pristizu zajedno s novim pojmovima: ponekad takve riječi dugo ostaju u izvornome obliku dok se mnoge vrlo brzo integriraju u jezik primatelj, dakle prilagođuju domaćemu sustavu na svim razinama. Drugim dijelom, radi se o riječima građenima od domaćih sastavnica prema stranome modelu – to su prevedenice u najširemu smislu toga termina, dakle jedna opća kategorija sa svim podvrstama: ta vrsta neologizama javlja se obično kao reakcija na neke posuđenice koje nisu naišle na dobar prijam kod domaćih govornika (češće, naravno, jezikoslovaca!) pa se osjetila potreba za pronalaženjem domaće zamjene. Trećim dijelom, radi se o domaćim riječima za nove domaće pojmove koje, dakako, nemaju uzor u nekome stranom modelu. Kad bi se gledalo na postotak tih triju vrsta neologizama, neosporno se može tvrditi sljedeće: broj neologizama u prvoj skupini svakako će biti veći u onim jezicima koji su otvoreni prema stranim utjecajima i koji ne vode mnogo računa o čistoći jezika, bar ne u smislu kakvih restriktivnih mjera ili zakona, dok će broj neologizama iz druge skupine sasvim sigurno biti neusporedivo veći u onim jezicima koji su orijentirani strogo puristički. Onih iz treće skupine ima najvjerojatnije podjednako jer se u svakome jeziku javlja potreba za označavanjem pojmova sasvim specifičnih za neku sredinu, a za takve neologizme dakako u obzir dolazi pretežno domaći leksički potencijal (ponekad uz sastavnice latinskoga ili grčkoga podrijetla).

4. Neologizmi najčešće prolaze tzv. predrječničku fazu³, tj. stadij u kojemu još nisu do te mjere prihvaćeni da bi se uvrstili u rječnik. Rječnici osim toga i vrlo različito postupaju s neologizmima. S jedne strane na rječnike se gleda kao na čuvare jezičnoga standarda, s druge pak strane od njih se očekuje da budu suvremeni, da bilježe nove riječi: te su dvije funkcije rječ-

---

³ Kao što je francuski leksikografi rado zovu »*pré-dictionnaire*« (usp. Picone 1996, str. 2).

nika nedvojbeno u stalnome sukobu⁴. Ako, naime, rječnik želi biti odrazom vitalnosti nekoga jezika, on će nužno donositi i velik broj neologizama a među njima svakako i mnoštvo posuđenica; ako je on čuvar jezičnoga standarda, uvrštavanje prevelikoga broja posuđenica u rječnik neće biti dobro prihvaćeno jer će se smatrati da to nije u skladu s jezičnom normom. Jezična norma ne može se, dakako, promatrati kao jednoznačan pojam. Ona u sebi sadrži više komponenata, ali jedna od njih svakako je upravo stav prema stranim utjecajima⁵. Ovisno o stupnju purističkih težnji i norma će se različito odnositi prema posuđenicama pa čak i prevedenicama. Rječnici novih riječi nisu nužno normativno orijentirani, dok su opći rječnici to mnogo češće. Dakako, u obje vrste postoje iznimke: tako primjerice neki francuski rječnici novih riječi⁶, premda sadrže i mnoštvo posuđenica, uz njih gotovo u pravilu donose napomene službenih tijela (raznih jezičnih odbora i sl.) koje upozoravaju na činjenicu da postoji domaća zamjena kojoj se eventualno daje prednost, koja se preporučuje za uporabu umjesto posuđenice. S druge pak strane, opći jednojezični rječnici na koje se najčešće gleda kao na nositelje normativnosti zapravo i nemaju uvijek takve odlike. Njemački opći jednojezični rječnici⁷ možda su najbolji primjer: u njima se uz domaće riječi nalazi i ogroman broj vrlo suvremenih neologizama stranoga podrijetla uz koje se ne daju nikakvi komentari u smislu savjeta o uporabi domaćih zamjena, sugestija o prednosti koja bi se mogla dati nekoj prevedenici i sl.

Normativni rječnici ne moraju se uvijek izričito kritički osvrtni na neke riječi – među njima i neologizme – kako bi spriječili njihovu uporabu. Neuvrštavanje takvih riječi u rječnik često ima jači učinak od bilo kakvih komentara – naravno, samo onda ako iza takvoga rječnika stoji ugledno ime nekoga leksikografa ili autoritativne institucije. Upravo takav negativnonormativan karakter imaju često rječnici koji nastupaju protiv uporabe riječi stranoga podrijetla⁸.

Kao zaključak moglo bi se reći kako se neologizmi u velikome broju javljaju u svim jezicima bez obzira na njihovu otvorenost prema stranim utjecajima ili naprotiv strogo jezično čistunstvo. I u jednim i u drugima potrebe za imenovanjem novih predmeta i pojava sasvim su iste, jedino će postupci u tome biti različiti.

---

⁴ Usp. Algeo 1989, str. 36.

⁵ Usp. Malkiel 1989, str. 64.

⁶ Primjerice Robertovi *Dictionnaire des mots contemporains*, Paris 1985, i *Dictionnaire des anglicismes*, Paris 1986. Općenito gledajući, na francuskome su govornome području komentari takva tipa u rječnicima mnogo češća pojava nego drugdje (više o tome u Boulanger, 1989, str. 46–62).

⁷ Npr. Duden-Universalwörterbuch.

⁸ Usp. Malkiel 1989, str. 64.

Literatura

- Algeo, J. 1989. The Image of the Dictionary in the Mass Media: USA, *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires*, eds. F.J. Hausmann, O. Reichmann, E. Wiegand, Vol. I, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1989, str. 34–38.
- Barnhart et al. 1973. *The Barnhart Dictionary of New English 1963–1972*. Bronxville, N.Y.
- Boulanger, J.-C. 1989. Lexicographie et politique langagiere: l'exemple français des avis officiels. *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires*, eds. F.J. Hausmann, O. Reichmann, E. Wiegand, Vol. I, Walter de Gruyter, Berlin – New York 1989, str. 46–62.
- Gilbert, P. 1985. *Dictionnaire des mots contemporains*. Robert, Paris.
- Malkiel, Y. 1989. Wörterbücher und Normativität, *Wörterbücher, Dictionaries, Dictionnaires*, eds. F. J. Hausmann, O. Reichmann, E. Wiegand, Vol. I. Walter de Gruyter, Berlin – New York 1989, str. 63–70.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal*. 1980. Svenska språknämnden och Esselte Studium AB, Stockholm.
- Picone, M. D. 1996. *Anglicisms, Neologisms and Dynamic French*. *Linguisticae investigationes: Supplementa*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- Rey-Debove, J. & G. Gagnon. 1986. *Dictionnaire des anglicismes*. Robert, Paris.

Neologisms at the boundary between linguistic openness and linguistic purism

Summary

There are various definitions of neologism – ranging from those which describe it in a rather narrow sense to those which include into this linguistic category every new word, every new meaning, even new morphemes. According to such a wide definition every foreign word appearing in a language is a neologism; neologisms are thus the consequence of the openness of a language and its readiness to accept new words “imported” along with new concepts. On the other hand, linguistic purism which often comes as a reaction to a (too) large inflow of foreign words also generates neologisms; these neologisms, however, are built from native elements but are novelties in the language as well. Both linguistic openness towards foreign influences and a rigid purism are favourable to languages in enlarging their vocabularies. Neologisms are treated differently in various general monolingual dictionaries and dictionaries of neologisms, depending on the attitude towards normativity.

Ključne riječi: neologizam, jezična otvorenost, jezični purizam, normativnost, leksička kreativnost

Key words: neologism, linguistic openness, linguistic purism, normativity, lexical creativity